

regime te uiten. Dat leverde hem zijn ontslag bij *Het Vaderland* op, een schrijfverbod en een gevangenisstraf. Na de Tweede Wereldoorlog keerde hij terug naar België en begon een tweede carrière, eerst als redacteur en later als redactiechef bij *De Standaard*.

Afgezien van de twee schitterende biografieën en twee tekstuittgaven voorzien van uitvoerige voetnoten, bevat het boek tevens een uitgewerkte namenindex per dagboek en één algemene index, naast een prachtverzameling van eigentijdse foto's waardoor sommige episodes van beide hoofdpersonen zichtbaar vorm krijgen.

[Romain Van Eenoo]

[RECENSIE]

Lode Wils, *Onverfranst, onverduits? Flamenpolitik, Activisme, Frontbeweging*, Pelckmans, Kalmthout, 2014, 347 pp., ill., ISBN 9789028972575.

Hoe een boek te bespreken dat een actualisering is van een werk dat veertig jaar geleden voor het eerst verscheen? Die kwestie is voor de recensent des te hachelijker, aangezien het om de herwerking van een uiterst invloedrijk werk gaat. Lode Wils' *Flamenpolitik en activisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog* dat in 1974 bij het Davidsfonds verscheen, vormde achteraf bekeken het startschot van de wetenschappelijke geschiedschrijving over de Vlaamse beweging en het Vlaams-nationalisme in de draaikolk van de door Eric Hobsbawm genoemde *Age of Cathastrophy. Flamenpolitik en activisme* vervulde in België een vergelijkbare rol als Fritz Fischers *Griff nach der Weltmacht* in Duitsland een decennium eerder (en bouwde tussen twee haakjes nadrukkelijk verder op dit laatste werk). Wils ondergroef net als Fischer een zorgvuldig gekoesterde nationalistische mythe over de Eerste Wereldoorlog door de Duitse interventie in de Vlaamse beweging (de zogenaamde *Flamenpolitik*) een beslissend belang toe te schrijven in het ontstaan en de ontwikkeling van het 'activisme', de Vlaams-nationalistische collaboratie, en daarmee ook in de ontluiking van het anti-Belgische Vlaams-nationalisme als politieke stroming. Net doordat de Eerste Wereldoorlog niet enkel de broeikas vormde waarin dat Vlaams-nationalisme kon kiemen, maar er ook de funderingsmythe(s) voor leverde, wekte Wils' werk veel controverse en stimuleerde het verder onderzoek naar het activisme. *Flamenpolitik en activisme* baande ook de weg voor een demythologiserende benadering van de Vlaams-nationalistische collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog die ongeveer een decennium later op dreef kwam.

In 2014 verscheen dan bij Pelckmans *Onverduits, onverfranst? Flamenpolitik, activisme, frontbeweging*. Wils houdt in dit boek de opbouw van 1974 grotendeels aan, maar herwerkt het grondig door het

onderzoek van de afgelopen vier decennia in het geheel te integreren. Zijn eigen biografie over Frans Van Cauwelaert dient hier in het bijzonder vermeld te worden. Het resultaat is dan ook een nieuwe, krachtig geschreven synthese die de actuele stand van het onderzoek over dit thema reflecteert. Gezien de sterkaantrekkende publieke belangstelling voor de Eerste Wereldoorlog, komt dit boek precies op tijd om een heel nieuw publiek kennis te laten maken met Wils' kijk op het behandelde vraagstuk. Dat de auteur hier een uitgesproken visie over heeft, is een understatement. Lode Wils is een historicus die betrokken is bij zijn onderwerp en die zonder meel in de mond historische verbanden legt én oordeelt over historische actoren. Koning, regering en legerleiding zijn zo volgens Wils *“schromelijk in gebreke gebleken in hun taak om het activisme te voorkomen of in te dijken”*. (p. 170) Frans Van Cauwelaert daarentegen verstond wel de tekenen des tijds: *“Mij is geen ander flamingant of Belgisch staatsman bekend, die de naoorlogse ontwikkeling zo vroeg voorzag en er zo constant zijn hele actie op gericht heeft”*. (p. 22) Hier is duidelijk een historicus aan het woord die gelooft dat de spreekwoordelijke ‘grote mannen’ in aanzienlijke mate het verschil kunnen maken. Al wordt er in het boek hier en daar aandacht besteed aan de impact van de oorlog op de patronen van nationale identificatie van brede lagen van de bevolking, het perspectief blijft toch voornamelijk gericht op de rol van politieke elites en militanten. De structurele bandbreedte waarbinnen zij opereren, krijgt relatief weinig aandacht. In welk opzicht verschilt nu het boek van 2014 van dat van 1974? Wils houdt vast aan zijn basisstelling van 1974 over de rol van de *Flamenpolitik* en de blijvende impact ervan op de communautaire verhoudingen in België in die mate dat het voortbestaan van het land thans bedreigd wordt. De vasthoudendheid over het belang van de *Flamenpolitik* (met inbegrip van de Groot-Nederlandse onderaannemers) in de groei van het activisme is wat mij betreft terecht. Al in 1974 wist Wils met zijn fijne neus voor politieke verhoudingen op basis van relatief beperkt bronnenmateriaal de krachtlijnen van die politiek overtuigend bloot te leggen. Het onderzoek dat naderhand gevoerd is, heeft die visie op de *Flamenpolitik* slechts verdiept en niet fundamenteel bijgesteld. Op basis van dat onderzoek kan Wils thans zijn basisstelling over de Duits/Groot-Nederlandse inbreng dan ook (nog) veel steviger documenteren dan in 1974 het geval was. Dat de interventie van het keizerlijke en nationaalsocialistische Duitsland tijdens de twee wereldoorlogen de geschiedenis van de communautaire verhoudingen op langere termijn fundamenteel beïnvloed heeft, dat lijkt me al evenzeer moeilijk betwistbaar. Zonder die interventie zouden om de woorden van Wils te gebruiken ‘de Vlaamse idee en de Belgische’ waarschijnlijk nooit zo frontaal gebotst hebben. Dat ze elkaar in toenemende mate gingen uitsluiten, was een rechtstreeks gevolg van de *Flamenpolitik* (en stelt Wils in dit boek nog veel scherper dan in de vorige versie: door het in

zijn ogen inadequate antwoord erop van de kant van de Belgische elites, koning Albert I voorop). Het verwijt van slecht vaderlanderschap (eenvoudigweg gezegd de idee dat een goede Vlaming een slechte Belg is en vice versa) dat daardoor in de oorlogscontext urgent werd, vervulde in dit opzicht een vliegwielfunctie. Zonder *Flamenpolitik* zou de communautaire breuklijn zich vanzelfsprekend ook verder ontwikkeld hebben, maar zou zonder de polarisering ervan door het verwijt van slecht vaderlanderschap wellicht een stuk beheersbaarder zijn gebleven. Dat anti-Belgische Vlaams-nationalisten én de autonoom wordende Vlaamse instituties liever niet aan die Duits-imperiale antecedenten worden herinnerd, is logisch want zoals Wils stelt op p. 146 “*wat men niet prettig vindt, dat ‘weet’ men doorgaans niet*”.

In tegenstelling tot wat hem vaak aangewreven werd, impliceert Wils' klemtoon op het belang van de *Flamenpolitik* helemaal niet dat hij het activisme als een volledig ‘vreemd gewas’ op de vooroorlogse Vlaamse beweging beschouwde. De *Flamenpolitik* kon immers maar effect sorteren omdat die beweging een bepaalde mate van ontvankelijkheid voor haar boodschap vertoonde, zo stelde hij al duidelijk in 1974. In vergelijking met de vorige versie van het boek gaat Wils thans nog een stuk uitgebreider op die ontvankelijkheid in. Naast de vooroorlogse groei van een Vlaams nationaal bewustzijn onder de flaminganten (wat ook al duidelijk werd gemaakt in de biografie van Van Cauwelaert) en de opstandigheid van een aantal avant-gardistische jongeren die sterker in de verf worden gezet (blootgelegd door Matthijs de Ridder in *Ouverture 1912* (Antwerpen, 2008) en anderen), springt vooral de klemtoon op de *völkische* factor in het oog. Terwijl Wils in 1974 wel wees op het belang van het Germaanse verwantschapsgevoel onder de flaminganten voor een goed begrip van het activisme, ontbrak het begrip *völkisch* toen volledig. In de herwerkte versie valt de term herhaaldelijk. Wils benadrukt hoezeer in geheel Europa tussen 1800 en 1945 de idee opgang maakte dat de natie een zaak was van taalverwantschap en biologische afstamming en dat de Vlaamse beweging van meet af aan in dit patroon paste. Door de Vlaamse beweging zelf in *völkisch* perspectief te plaatsen, gaat Wils dus een stap verder dan Bruno Yaminne die de *völkisch* geïnspireerde belangstelling voor Vlaanderen vanuit Duitsland tijdens de vooroorlogse decennia blootlegde. Men zou in die positiebepaling een aansporing kunnen zien om de impact van het *völkische* denken op de geschiedenis van de nationalisten in België eens grondig te onderzoeken. Vormde de geleidelijke opkomst van het op taal en afstamming gestoelde Waalse en Vlaamse nationalisme ten koste van het Belgisch nationalisme – gebaseerd op het gedeelde verleden en dito instituties – een lokale exponent van de Europese opkomst van het *völkische* denken? Heeft de Israëliische politicoloog Azar Gat het bij het rechte eind dat nationalisten zonder gedeelde etnische kern (zoals het Belgische) intrinsiek fragiel zijn? Of lag het ingewikkelder en kon ook

een Belgisch nationalisme op een *völkische* grondslag gestoeld worden, zoals het belle époque-beeld van België als brug tussen de Germaanse en Romaanse wereld lijkt aan te geven? Of konden voor de oorlog *völkische* vormen van identificatie probleemloos gecombineerd worden met de Zuid-Nederlandse/Belgische (proto-)nationale erfenis en werd die combinatie pas onmogelijk gemaakt door de politieke urgentie die völkische noties van verwantschap zoals het pangermanisme tijdens de Eerste Wereldoorlog kregen?

[Antoon Vrints]

[RECENSIE]

Christian de Borchgrave, *Les jésuites et le mouvement flamand. Histoire d'un engagement tardif mais virulent*, Leuven, Peeters, 2014, 207 pp., ISBN 9789042930667 (*Annua Nuntia Lovaniensia*, LXXVIII).

Ch. de Borchgrave heeft, in een vorig boek over *De pionierstijd van het Ruusbroecgenootschap*, uitgebreide biografische schetsen gewijd aan de flamingantische jezuïeten Desideer Stracke, Jozef van Mierlo jr., Jan Baptist Poukens en Leonce Reypens. Hij leerde eruit dat ze de Vlaamse beweging zagen als een middel voor de herkerstening van de samenleving: Alles voor Vlaanderen, maar eerst Vlaanderen voor Christus.¹ Deze bevinding nam hij als werkhypothese bij zijn globaal onderzoek van de verhouding tussen hun kloosterorde en de Vlaamse beweging. Terwijl de zeer streekgebonden seculiere geestelijkheid sympathiseerde met de volkstaal als element van de nationaal-religieuze traditie, was daar in de negentiende eeuw weinig van te merken bij de op internationale leest geschoeide kloosterorden. En bijzonder bij de jezuïeten die hun apostolaat vooral richtten op de (verfransende) elite, op humaniora- en hoger onderwijs en op wetenschapsbeoefening. De uitzondering die De Borchgrave vond in de persoon van Jozef Van der Moere (1791-1875) bevestigt misschien de regel. Want die West-Vlaming was in 1810-1815 opgeleid aan het bisschoppelijk seminarie van Gent, en pas een jaar na zijn priesterwijding in de orde getreden in 1816. De gehechtheid aan de volkstaal van de toonaangevende traditionalistische geestelijkheid van het bisdom Gent, dat toen ook West-Vlaanderen omvatte, is bekend uit het toenmalige halfmaandelijke tijdschrift *Le Spectateur Belge*. In 1852-53, terwijl hij rector was van het Onze-Lieve-Vrouwe-college in Antwerpen, publiceerde Van der Moere een reeks van vijf artikels in het prestigieuze maandblad *Journal historique et littéraire*, onder de titel *De l'importance de la langue flamande, au point de vue national, littéraire, religieux et moral*. Dat pleidooi werd achteraf in een brochure

1. Ch. de Borchgrave, *Eerst Vlaanderen voor Christus. De pionierstijd van het Ruusbroecgenootschap*, Averbode, 2001.